

7. Hunter J. The death of character: moral education in an age without good or evil / James Davison Hunter. – New York : Basic books, 2000. – 336 p.
8. Jessor R. Risk and protection in successful outcomes among disadvantaged adolescents / R. Jessor, M. Turbin, F. Costa // Applied Developmental Science. – 1998. № 2. – P. 194–208.
9. Pawlak R. Social bonds, early trauma and smoking: Evidence of the group-specific relevance of control theory / R. Pawlak, J. Defronzo // Journal of Drug Education. – 1993. № 23. – P. 201–214.
10. Radke-Yarrow M. Children's prosocial dispositions and behavior / M. Radke-Yarrow, C. Zahn-Waxler, M. Chapman // Handbook of child psychology, edited by P. Mussen. – New York : John Wiley and Sons, 1983. – Volume IV. – P. 469–545
11. Scharf A. A. Environmental stress, potential protective factors, and adolescent risk-taking: Ph.D thesis / Alice Anne Scharf. – Fordham University., 1998 – Режим доступа : http://www.youthandreligion.org/resources/ref_substance.html
12. Serow R. Community service among college and university students: Individual and institutional relationships / R. Serow, J. Dreyden // Adolescence. – 1990. – № 25. – P. 553–566.
13. Shortz J. Young adults' recall of religiosity, attributions and coping in parental divorce / J. Shortz, E. Wortington Jr // Journal for scientific Study of religion. – 1994. – № 33. – P. 172 – 179
14. Smidt C. Religion and civic engagement : A comparative analysis / C. Smidt // Annals of the American Academy of political and social Science. – 1999. – № 565. – P. 176 – 177
15. Smith C. Religious participation and network closure among American adolescents. Режим доступа : http://youthandreligion.nd.edu/assets/102517/intergenerational_religious_dynamics_and_adolescent_delinquency.2pdf.pdf
16. Swidler A. Culture in action: symbols and strategies / A. Swidler // American Sociological Review. – 1986. № 51. – P. 273 – 286
17. Taylor C. Human agency and language / Charles Taylor. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – 304 p
18. Taylor C. Sources of the self / Charles Taylor. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1992. – 624 p.
19. Thornton A. Religious participation and adolescent sexual behavior and attitudes / A. Thornton, D. Camburn // Journal of Marriage and the Family. – 1989. № 51. P. 641–53,
20. Varon S. Relationship between maternal church attendance and adolescent mental health and social functioning / S. Varon, A. Riley // Psychiatric Services. – 1999. № 50. – P. 799–805.
21. Wallace J. M. Religion and adolescent health-compromising behavior. Health risks and developmental transitions during adolescence, edited by J. Schvlenberg, J. L. Maggs and K. Hurrelmann, / J. M. Wallace, D. R. Williams. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 444–468.
22. Wuthnow R. Meaning and moral order, Cambridge, MA : Harvard University Press, 1987. – 450 p.
23. Wuthnow R. Learning to care, New York : Oxford University Press, 1995. – 304 p.
24. Youniss J. / Religion, community service and identity in American youth / J. Youniss, J. McLellan and M. Yates // Journal of Adolescence. – 1999. № 22. – P. 243–253.

Карпов В.В.

УДК 371.132:784

ЗНАЧЕННЯ РОБОТИ НАД АРТИКУЛЯЦІЄЮ Й ДИКЦІЄЮ В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПІВОЧОГО МОВЛЕННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена актуальним проблемам музичної педагогіки, пов'язаним з опануванням секретами вокального мовлення, з врахуванням його специфіки в порівнянні з мовленням сценічним, а тим більше повсякденним. Звертається увага на особливу роль артикуляції й дикції у вдосконаленні вокальної техніки, у належному розкритті сценічного образу.*

Належне опанування артикуляцією й дикцією має безпосередній стосунок до виразності вокального виконання. Без відповідної артикуляції й дикції немислима підготовка професійного вокаліста.

Ключові слова: музична педагогіка, вокал, артикуляція й дикція, виразність виконання.

***Аннотация.** Статья посвящена актуальным проблемам музыкальной педагогики, связанным с постижением секретов вокальной речи, с учетом ее специфики в сравнении с речью сценической, а тем более обыденной. Обращается внимание на особую роль артикуляции и дикции в усовершенствовании вокальной техники, в надлежащем раскрытии сценического образа.*

Надлежащее овладение артикуляцией и дикцией имеет непосредственное отношение к выразительности вокального исполнения. Без соответствующей артикуляции и дикции немислима подготовка профессионального вокалиста.

Ключевые слова: музыкальная педагогика, вокал, артикуляция и дикция, выразительность исполнения.

***Summary.** The article is devoted to the actual problems of the musical pedagogic connected with the comprehension of the secrets of vocal pronunciation, with paying attention on its peculiarity in comparison with scene and everyday pronunciation. The author of this investigation takes notice to articulation and elocution as very important aspect of a singing technique. A correct possession of articulation and elocution beyond an importance of other components of singing plays here a special role and therefore it is closely connected with the expressiveness of the vocal performance. The process of preparation of a professional vocalist is impossible without an educating of correct diction, without a possessing of a special habit in this meaning.*

The author of the article leans upon the works by V.A. Bagadurov, B.O. Bazilikut, L.V. Dmitriyev, U.Y. Yutsevich and other researches and musical pedagogues. But he previously uses here his own experience as the professor

in Crimean University of Culture, Art and Tourism (Simferopol), in Crimean Humanitarian University (Yalta) as well as the leading actor and singer in Crimean Academic Ukrainian Musical Theatre.

Keywords: *musical pedagogic, singing, articulation and elocution, vocal expressiveness.*

Ця стаття, як і ряд моїх попередніх публікацій у часописі «Культура народів Причорномор'я» [див. зокрема: 4–6], покликана окреслити актуальні проблеми музичної педагогіки, пов'язані з підготовкою вокаліста в сучасній вищій школі. Належне опанування артикуляцією й дикцією, органічне поєднання чіткості й невимушеності в цьому аспекті співочої техніки, врахування його специфіки в процесі співу тут відіграє далеко не другорядну роль. На цьому наголошується в класичних працях видатного музикознавця, композитора, співака й педагога Всеволода Багадурова, зокрема таких як «Нариси з історії вокальної методології» [1]. Про це йдеться в роботах деяких сучасних дослідників – Л.Б. Дмитрієва [2], М.Е. Донець-Тессейр [3], Ю.Є. Юцевич [7] та інших. Враховуючи спостереження й висновки попередників, я в цій статті, як і в опублікованих раніше, спираюсь також на досвід власної педагогічної діяльності у Кримському університеті культури, мистецтв і туризму та творчої роботи в Кримському академічному українському музичному театрі.

Артикуляція - це виразна вимова окремих звуків, слів, фраз, яка допомагає сприйманню змісту виконуваного твору слухачами. Неувага до неї призводить до невизначеності виконання й недосконалості розкриття художнього світу твору, спотворює всю роботу, всі намагання митця. Саме тому артикуляція має бути предметом особливого піклування і для актора розмовного жанру, і для артиста жанру розмовно-співочого (оперети, естради тощо), саме тому це справа вкрай відповідальна і в професії співака.

Органи артикуляції, що беруть участь у вимові, поділяються на рухомі – нижня щелепа, губи, тверде і м'яке піднебіння з маленьким язичком, та нерухомі – верхня щелепа, зуби, ясна, тверде піднебіння, задня стінка глотки. Їхнє положення і рух органів співу при вимові звуків забезпечують чіткість, ясність і чистоту вимови. Недоліки вимови, що трапляються в співі і вимові, можна усунути за допомогою спеціальних вправ щодо зручного й належного положення органів артикуляції при вимові голосних і приголосних звуків. Такі вправи розвивають артикуляцію губного апарату, насамперед усіх тих чинників мовлення, що формують приголосні.

Усунення недоліків артикуляції тісно пов'язане з роботою над дикцією, тобто чіткою і виразною вимовою, чистим інтонуванням і красивим звучанням кожної голосної та приголосної окремо, а також слів, фраз і словосполучень у цілому. Спеціальні вправи з голосними, приголосними звуками та їх поєднаннями, зі скоромовками можуть бути корисними і допоможуть зробити дикцію чіткою та виразною.

Артикуляційні вправи – це не тільки ті, які безгучно тренують рухи губ і щелеп для більш енергійної і вільної їхньої роботи. Нечітка вимова голосних і приголосних трапляється при мовленні крізь зуби. Для подолання цього недоліку стане в пригоді відкривання рота без напруги губ і щелеп. З закритим ротом нижня щелепа опускається вниз, а коли відкривається рот, то відстань між зубами, залишається відкритою приблизно на два пальці. Рухи рота повинні бути м'якими і вільними. Вправа виконується декілька разів підряд щоденно, як і інші вправи – до набуття досконалості.

Як зазначалося, у вокальній мові приголосні на відміну від голосних утворюються внаслідок подолання різних перешкод, що напружують мовний апарат. Сумлінне засвоєння належної вимови приголосних допомагає скоротити термін оволодіння бездоганною і чіткою вимовою в цілому. Деякі приголосні відзначаються легкою артикуляцією та особливого клопоту з артикуляційними вправами не приносять.

З артикуляційної точки зору більшість приголосних краще розглядати парами: глухий – дзвінкий (наприклад, *n – б, m – д*), це полегшує засвоєння артикуляції парних або споріднених приголосних. Працюючи над утворенням *б – n*, слід пам'ятати:

- не має втрачався губний характер звуків, губи стискаються;
- звук *n* глухий, він утворюється без голосу, а звук *б* – дзвінкий, у ньому до шумів приєднується голос.

При творенні звуків *б, n* щільно змикається рот, а розкривається він видихуванним струменем, від чого нижня щелепа немовби відштовхується вниз. М'які приголосні *б, д*, утворюючись, ще більше напружують губи, ніж тверді приголосні (*б, д*). Як правило всі м'які приголосні в порівнянні з твердими більш активно впливають на органи, які допомагають їх утворювати. При артикуляції приголосних звуків *д, m* нижня щелепа злегка опускається. Видихувані звукові хвилі разом з повітрям розривають змикання кінчика язика з верхніми зубами. Поряд з приголосним звуком *д* його двійник *m* дещо втрачає напругу, тому що до звучання *д* на якусь мить підключаються голосові зв'язки. При утворенні м'яких *д, m* напружується вся передня частина язика, яка торкається переднього піднебіння; кінчик язика упирається в нижні зуби. Приголосним звукам *д, m* необхідно приділити особливу увагу, адже вони належать до найважчих, надто у вокальному мовленні. Навіть найменша неточність звучання приголосних *д, m* може стати причиною багатьох помилок мовлення. Точна артикуляція цих приголосних звуків стане в пригоді у виправленні недоліків мови.

Через нескладність артикуляції *д, m* вправи на них проробляються лише для розвитку рухливості язика, що сприяє чіткості вимови цих приголосних.

Виробленню чіткої і ясної дикції, чистоти мовлення, свідомості і легкої вимови в різних темпах сприяють скоромовки. Вони допомагають подоланню ковтання звуків, дають змогу ефективніше досягати упорядкування темпу мовлення (повільного, середнього, швидкого), розвивають уміння легко й невимушено, непомітно для слухачів переходити від одного темпу до іншого, досягати чіткої зрозумілої вимови.

Схема роботи над скоромовками передбачає початок опанування їх з повільного темпу, з поступовим прискоренням до потрібного. Спочатку, досягається чітка вимова всіх звукосполучень; скоромовку краще вимовляти по складах, поки вона не буде звучати без помилок. Після цього вся фраза вимовляється

безгучно, потім пошепки і тільки наприкінці вправи вголос, але в дуже повільному темпі. Ще одне досить цінне нагадування – слід неодмінно стежити, аби скоромовки вимовлялися свідомо й осмислено, з максимально виразним розкриттям їхнього змісту, а також і формальних особливостей. В роботі над скоромовками виразно оприявнюється слухність та результативність педагогічного принципу засвоєння як теоретичного, так і практичного матеріалу в послідовності від простого до складного.

Починати роботу необхідно з невеликих, неважких скоромовок, поступово ускладнюючи їх. Для першого разу доречно взяти не більше двох-трьох скоромовок. При роботі над скоромовками слід також уважно стежити за диханням.

Майбутньому співакові необхідно в його творчо-виконавській роботі вміти користуватись різним темпоритмом, зберігаючи при цьому якнайкращі якості голосу. Надійність голосу – це його здатність співати і говорити без утоми протягом необхідного часу при незмінній чистоті й повноті звуків.

Мовленнєві недоліки, викликані не виправданою квапливістю чи монотонністю, можна усунути за допомогою читання відповідних текстів у сповільненому темпі, звертаючи пильну увагу на паузи та розділові знаки. Якщо звук голосу стає різким і слова, що промовляються, драгують, необхідно відшукувати відповідно тихі, спокійні ноти. Протяжна вимова сполучень з *о* та іншими голосними розвиває зібраність звуку, його бархатистість і м'якість звучання.

Починаючи займатися співом і його технікою, майбутній співак з самого початку повинен бути готовий опанувати все за порядком: дихання, звукоутворення, звуковедення, дикція, враховуючи особливості кожного з цих аспектів вокальної техніки. Але при тому слід пам'ятати, що всі ці аспекти мають взаємодіяти одночасно. На перший погляд начебто окремі і самостійні, вони тісно пов'язані між собою і залежні один від одного. Хоч вони й мають свої особливості (особливо це стосується дихання, можна, мабуть, говорити про його відносну самостійність), усе ж для того, щоб відтворити звук, сказати слово чи проспівати пісню, всі чинники мовлення мають діяти синхронно й злагоджено.

Якщо займатися лише диханням, можна досягти досить значних показників, але не навчитися співати. Працюючи над голосними, можна опанувати характер звуку, висоту, регістр, набути інших вокальних навичок. Але якщо при тому не приділяти належної уваги приголосним, дуже легко зіпсувати всі зусилля, набуті в роботі з голосними й розвитком техніки співу. Працюючи над мовленням, слід поєднувати голосні і приголосні в різних звукосполученнях. Усе це поліпшує вокально-дикційні навички й зменшує труднощі для голосового й мовленнєвого апаратів, що виникають у відповідній роботі.

Серед початкових вправ, спрямованих на вдосконалення дикції, може бути сольфеджування як більш-менш проста й нескладна мовленнєва й вокально-мовленнєва робота.

Закінчивши відпрацювання текстових вправ, потрібно звернути особливу увагу на вокальне мовлення. Це робота над елементами вокально-виконавської виразності, вироблення рухливості, чіткості і легкості вокального мовлення в цілому. Артикуляція й дикція в цьому процесі відіграє вкрай важливу роль.

Джерела та література:

1. Багадуров В. А. Очерки по истории вокальной методологии / В. А. Багадуров : В 3 ч. – Москва : Музгиз, 1929, 1932, 1937.
2. Дмитриев Л. Б. Гласные в пении / Л. Б. Дмитриев // Вопросы вокальной педагогики. – Вып. 1. – Москва : Госмузиздат, 1962. – С. 77–130.
3. Донец-Тессейр М. Э. Опыт воспитания сопрано / М. Э. Донец-Тессейр // Вопросы вокальной педагогики. – Вып. 3. – Москва : Госмузиздат, 1967. – С. 120–133.
4. Карпов В. В. Работа педагога по развитию техники голоса (баритона) / В. В. Карпов // Культура народов Причерноморья. – 2010. – № 137. – С. 172–176.
5. Карпов В. В. Работа музыкального педагога над развитием выразительности вокального исполнения / В. В. Карпов // Культура народов Причерноморья. – 2010. – № 183. – С. 98–100.
6. Карпов В. В. Роль исполнительского анализа вокальных произведений в работе музыкального педагога с баритоном / В. В. Карпов // Культура народов Причерноморья. – 2011.
7. Юцевич Ю. С. Теория і методика формування та розвитку співацького голосу / Ю. С. Юцевич. – К. : Музична Україна, 1998.